

Les llengües iberoromàniques i la mundialització

Johannes Kabatek

kabatek@uni-tuebingen.de

1. No hi ha cap concepte que predomini més en la discussió pública dels darrers anys que el de la *globalització* (o de *mundialització*), de l'evolució general del món envers el que s'ha denominat el "poble global" (*global village*; cf. McLuhan 1989). Es tracta del paradigma principal del discurs econòmic dels anys noranta fins a l'actualitat, un discurs que des de l'economia s'ha escampat a altres universos discursius en un món cada vegada més dominat pel pensament empresarial. Així, en política, sembla que la necessitat primària i fonamental de l'actuació internacional consisteix en la integració al més ràpid possible de l'economia nacional dins un mercat global, i en determinats àmbits ha esdevingut gairebé un tabú qüestionar-ho. I sembla que també tota la *cultura* humana (o, més aviat, *les cultures*) es veu afectada, en certa manera, per la mundialització. Al mateix temps, cal dir que la naturalesa sempre ha estat globalitzada, encara que darrerament les catàstrofes climàtiques i el forat de l'ozó ens ensenyen noves qualitats del fenomen. El creixement econòmic i les pujades astronòmiques de les borses occidentals semblen confirmar la cara positiva de la globalització, amagant els aspectes negatius com la perspectiva crítica cap a la misèria en molts països, la injustícia econòmica i l'amenaça a la varietat cultural.

És clar que no tractaré aquí d'afegir una aportació més a les interminables ja existents sobre aquest fenomen econòmic i polític des de la perspectiva d'aquelles disciplines. Volia formular, en canvi, unes reflexions sobre la possibilitat d'enfocar el fenomen des de la perspectiva de la teoria lingüística, i sospito que alguns dels aspectes que en el debat popular-científic o periodístic actual es presenten com a nous ocupen, en realitat, un lloc ben establert dins la investigació sociolingüística, raó per la qual seria fals pensar que hauríem d'adoptar el paradigma econòmic en lingüística o en altres ciències humanes.

Després d'unes reflexions teòriques sobre la mundialització i l'evolució lingüística, es tractarà, doncs, el „cas excepcional“ del català dins el context europeu o global, i en un pla més abstracte, la relació dels fenòmens descrits amb el que s'anomena *identitat* i *alteritat* lingüístiques.

2. Què és la mundialització?

El terme mundialització es refereix a les conseqüències –sobretot econòmiques–, d’una sèrie d’evolucions *tècniques* i *polítiques* dels darrers anys¹.

Les evolucions tècniques que faciliten la mundialització són, sobretot, la major perfecció dels *mitjans* i l’ampliació de les *vies* de comunicació i de transport; com es veu en els avenços de l’internet i de la telefonia, d’un costat, i de la mobilitat geogràfica, de l’altre; evolució totalment desenfrenada a Europa i al món després de la caiguda del mur de Berlín i de l’obertura econòmica i cultural del món sencer. A nivell polític, cal afegir, almenys a Europa, l’obertura de les fronteres i la tendència a abandonar la idea de l’estat nacional, substituïda per una visió orientada envers el mercat mundial. En la discussió actual, defensors entusiastes del “poble global” procedents de cercles econòmic-liberals s’enfronten –de vegades radicalment– als proteccionistes terroritzats. D’un costat, es preconitza abans que res que la mundialització no és una opció sinó un fet irrefutable, que la humanitat mai no ha pogut frenar el progrés i que aquells que ho intentin seran irremeiablement arraconats. Es proclama, a més, una societat global d’interessos comuns en la qual són impensables les guerres i on la humanitat es reunirà en una comunitat pacífica caracteritzada per la comprensió mútua. Encara més, la mundialització ha d’aportar la riquesa a escala mundial gràcies a l’obertura d’immensos mercats nous (almenys per a aquells que puguin col·locar els seus productes en aquests mercats). Els crítics, d’altra banda, tenen por de la pèrdua d’estructures locals i controlables, del mercat de treball i de la seguretat social. Pensen que la internacionalització es pot comparar amb una nova forma de colonialisme i que la competició global provocarà sense remei un empitjorament de les condicions laborals; que la cadena inaturable d’empreses enfosades provocarà crisis socials i sofriment humà. Com a alternativa proposen, entre altres coses, una descentralització radical, destacant la importància de les identitats locals.

No pretenia oferir una relació completa de les tendències i dels arguments, però volia indicar alguns dels tòpics principals del debat actual. Però el que ens interessa aquí és la qüestió de si la globalització té també conseqüències en l’evolució de les llengües i, si és així, si la lingüística ja coneix aquest fenomen i si té instruments per descriure’l. La qüestió del canvi lingüístic provocat per la mundialització inclou tota una sèrie d’aspectes parcials com la

---

¹ Quant a la forma del terme, cal dir que en general, l’expansió de la paraula i del discurs que l’acompanya correspon a l’expansió del fenomen mateix, encara que hi hagi llengües que fan excepció: la paraula anglesa *globalisation* s’ha adoptat en moltes llengües. En català, en canvi, igual que en castellà, s’utilitzen les dues formes *globalització* i *mundialització* (cf. cast. *globalización* i *mundialización*), introduïdes probablement a través del francès, on el terme preferit és *mondalisation*, encara que també existeixi *globalisation*, cas paral·lel al

creació de noves tradicions discursives provocada per l'existència de mitjans de comunicació nous, tant com altres problemes relacionats amb el nivell universal del parlar en general o amb el nivell individual dels discursos. Però aquí volia limitar-me a la qüestió concreta de les conseqüències de la globalització per a les *llengües com a sistemes històrics*.

3. La mundialització i el “dialecte global”

Si en el camp de l'economia, el creixement de l'intercanvi de béns porta a la unificació dels mercats, podríem pensar que en el cas de les llengües el creixement de contacte també ha de tenir com a conseqüència la unificació: en analogia amb la metàfora del “poble global” es podria anar creant, amb el temps, un “dialecte” o una llengua global. Aquesta idea és tan vella com -ho saben bé els dialectòlegs- impossible. Encara que el somni de superació de la confusió babilònica sigui almenys tan antic com la confusió mateixa, no es pot negar que es tracta, com es veurà, d'una idea impossible (ni tan sols utòpica ja que les utopies, encara que inassolibles, poden almenys servir de pauta d'orientació per acostar-s'hi).

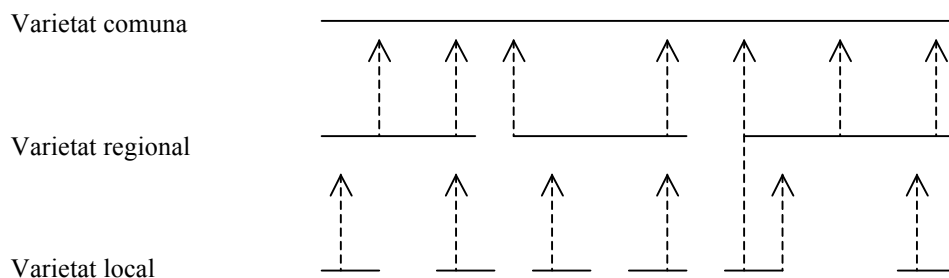
No hi ha cap dubte que l'augment de les possibilitats de comunicació a llarga distància ja fa temps que ha anat provocant fenòmens de convergència lingüística. En l'actualitat podem observar pertot arreu (encara que de manera ben variada) la pèrdua dels dialectes tradicionals i la seva substitució, en les generacions joves, per formes intermitges entre el dialecte tradicional i la llengua comú (p. ex. *français régionaux, italiani regionali*) o, a un altre nivell, l'apropament gradual de llengua o dialecte regionals a la llengua comuna². Es tracta de fet de dos aspectes de la mateixa tendència: d'una banda, els parlants de dialectes tradicionals deixen, cada vegada més, de parlar les formes tradicionals i passen a parlar llengües o dialectes de radi comunicatiu més ample, i d'altra banda, quan es parlen els dialectes tradicionals, s'adopten cada vegada més formes d'aquestes llengües, com en el esquema següent:

---

de l'angl. *computer*, fr. *ordinateur* (cat. *ordinador* al costat de *computadora*). Ja la reacció francesa contra el manlleu ens indica que les coses no són tan fàcils i tan unidireccionals com sembla.

² Per uncas concret al àmbit català vegeu p. ex. Casanovas/Creus 1999.

Esq. 1: fenòmens de convergència:

Els parlants de la varietat local passen a parlar la varietat regional o comuna, i parlants de la llengua regional passen a parlar la llengua comuna. Quant als elements lingüístics dins de les varietats, el moviment és el contrari: elements de la varietat comuna penetren en les varietats inferiors.

Per donar un exemple d'aquesta tendència general en l'àmbit del català, es poden observar molt bé els dos aspectes a l'actualitat a l'Alguer, on, d'una banda, cada vegada més parlants deixen de parlar català (o, com diuen ells, "algarès", i.e. *alguerès*) per utilitzar gairebé exclusivament l'italià, i on, d'altra banda, els membres de les generacions joves que encara parlan alguerès, ho fan amb influències cada vegada més destacades de l'italià, arribant a crear una llengua híbrida a mig camí entre català i italià. I evolucions semblants es poden observar a València i en el cas de molts dialectes i llengües a Europa.

Ara bé, aquestes tendències no són, com sabem, de cap manera les úniques observables. Entre el nivell de les llengües de radi comunicatiu més ample i els de les llengües de radis més restringits, també es poden observar tendències contràries, de defensa i de recuperació. Un exemple típic i molt citat és la reacció purista francesa en contra de la invasió dels anglicismes. I un dels casos més destacats de conservació, de foment i d'ampliació de les identitats regionals a Europa és el de les llengües d'Espanya, i l'exemple d'evolució més radical el de l'evolució de la part de Catalunya corresponent a l'antic Principat. De forma radicalment oposada a la idea d'una convergència panhispànica propagada a l'època de Franco, a Espanya es fomenten les llengües regionals, i p. ex. el que a l'època de Prat de la Riba encara era una idea limitada de determinats grups nacionalistes, el parlar de *nació catalana*³, és en l'actualitat un tòpic més aviat comú a Catalunya. S'observa, doncs, que a Catalunya, en contra d'una mundialització lingüística, està prosperant la identitat regional, la

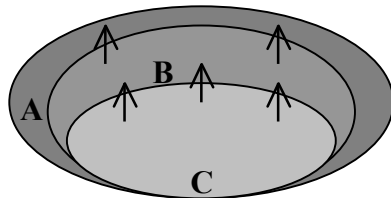
³ Cf. Prat de la Riba 1934 i Balcells 1992.

identitat catalana, però una identitat catalana, per dir-ho així, “mundialitzada” que està cercant la seva presència en el mercat global de les llengües.

4. Esferes d'alteritat

Podem observar, doncs, que hi ha diverses llengües i varietats que assoleixen diversos radis comunicatius i que hi pot haver processos dinàmics que canviïn la presència de una llengua en un o en un altre radi. Però seria ingenu creure que amb l'extensió d'un paradigma social –una llengua, en el nostre cas- a una esfera superior d'abast social, les esferes socials elles mateixes haurien canviat. El que ha canviat és en principi només la relació entre esfera i llengua corresponent, però no necessàriament la relació de les esferes entre elles: són dos fenòmens que s'han de separar. Els individus són conscients de l'existència de diverses esferes socials, que, amb el terme que Eugenio Coseriu va adoptar d'Antonio Pagliaro⁴, es poden denominar *esferes d'alteritat*; i els individus saben quins elements, en el nostre cas, quines llengües, pertanyen a quines esferes.

Esq. 2: esferes d'alteritat:

L'existència i la necessitat d'organització de les esferes sembla ésser, com va sospitar Labov, un fet genèticament determinat i necessari per l'existència, i quan hi ha extensions o restriccions de certs elements a altres esferes, això porta com a conseqüència la reorganització del sistema sencer. El que podem representar esquemàticament mitjançant cercles concèntrics és, en realitat, un conjunt dinàmic i complex d'esferes amb un abast que es defineix en un joc continuat entre individu i societat. Amb la mundialització, elements d'esferes exteriors penetren esferes interiors, i llavors els individus han de reorganitzar el sistema per no dissoldre's en l'anonimitat o per no perdre la seva identitat. Però també hi ha canvis en el sentit contrari, com en el esquema 2, quan els elements d'esferes inferiors o llengües d'esferes inferiors extenen el seu ús.

En l'àmbit del català (i d'altres llengües iberoromàniques com el basc i el gallec), el canvi d'esferes d'alteritat més significatiu dels darrers anys és el que s'ha denominat la

normalització lingüística. La *normalització* implica l'extensió de l'ús d'una llengua a tots els àmbits de la societat, i es refereix sobretot a una situació de legalitat dins una societat. És un terme, com ja he assenyalat en altres ocasions (cf. Kabatek 1995), que pot provocar confusions quan s'intenta utilitzar per a la descripció científica, ja que es tracta, en principi, d'un terme polític: la normalitat no és un fet donat sinó definit per la societat, no és un terme descriptiu, sinó *normatiu*. La normalització és un procés d'emancipació que és típic de situacions on una determinada esfera d'alteritat amb unes característiques socials s'associa a un grup determinat, i quan aquest grup té prou poder per poder elevar aquestes característiques a una esfera superior. L'argument que dóna força, en un principi, a l'emancipació, és el de l'opressió per part dels grups dominants, dels que tenen el poder a l'esfera superior. El problema és que aquesta força inicial es va perdent amb l'ascensió a l'altra esfera: per això, és necessari un ímpetu fort a l'inici del procés d'emancipació, un ímpetu que li doni la velocitat suficient per sobrepassar una *barrera crítica* on les forces inicials per sortir d'una esfera s'acaben i es necessiten noves forces de gravetat dins l'esfera nova per establir un nou equilibri. En l'actualitat sembla que el català ha superat, en certs àmbits i en certes regions, la barrera crítica i que s'ha establert una nova normalitat. En altres àmbits i en altres regions, per exemple a parts de València i a l'Alguer, però també a altres llocs, el bot s'ha intentat però sense superar la barrera crítica. Això vol dir que ara, la situació en aquelles regions és, d'alguna manera, pitjor que abans els intents de normalització, ja que les forces inicials de l'opressió ja no hi són, o ja no hi són de la mateixa manera -o almenys es diu que ja no hi són- i ja hi ha veus crítiques triomfants que més o menys diuen: heu tingut la vostra oportunitat, ara, després del fracàs, podem seguir com abans.

Però això és una altra història. I no és la història de Catalunya, almenys no de la Catalunya exitosa i excepcional, aquella que és la de la superació de la barrera –fenomen de fet molt menys freqüent que el de la no-superació–.

Però, quines són les conseqüències de la superació de la barrera? La normalització, igual que la mundialització, provoca uns canvis en l'organització de les esferes d'alteritat, i per tant no pot ésser un procés unidireccional que només consisteix en l'extensió, en el cas de Catalunya, de l'ús del català a tots els àmbits. Com hem dit, un canvi de les esferes provoca la reorganització del sistema, i cal demanar-se quins canvis hi haurà: quan la llengua de l'esfera B passa a l'esfera A, es veu afectada tant la llengua antigament pertanyent a B i ara pertanyent també a A, com la llengua que es parla a l'esfera B. Perquè les esferes no desapareixen, i la

---

⁴ Cf. Schlieben-Lange 1998.

creativitat dels individus parlants arribarà a crear una nova variació lingüística corresponent a la necessitat de diferència entre les diverses esferes.

Imaginem que en el cas del català, els dominis de A són aquells on abans es parlava castellà, i els dominis de B aquells on tradicionalment es parlava català, i que, amb la normalització, la llengua parlada a B passa a A. Quant a la llengua parlada a A, hi ha uns canvis evidents i prou coneguts perquè el català ara es parla i s'escriu on abans no es feia, com a l'àmbit de tots els mitjans de comunicació, a l'ensenyament, a l'àmbit científic, etc. Cal només mirar la feina d'una institució com el *Termcat* per adonar-se dels processos d'innovació que això implica. Però la pujada a aquests àmbits implica també que el català entra en contacte amb altres llengües enfront de les quals abans es veia més protegit, perquè la llengua d'aquests àmbits era el castellà: al món científic, per exemple, la influència anglesa és considerable, i la importància del francès i l'anglès a l'àmbit periodístic fan de les publicacions periòdiques una font important d'entrada de gal·licismes i d'anglicismes. Però hi ha un altre factor significatiu: amb la seva extensió, el català ja no és parlat només per persones „autòctones“ en el sentit de la definició que va donar a aquest terme el catalanisme tradicional. Tothom sap ara parlar català, els fills dels catalans de sempre com els fills dels „immigrants“, i això provoca, en determinats àmbits, una descatalanització del català al mateix temps que una creació de noves varietats dins del català, tant les dominades tendències de català *heavy* i *light* com nombroses noves varietats diastràtiques i, dins l'espai urbà, fins i tot diatòpiques, varietats marcades, en primer lloc, per la seva semblança més o menys alta amb el castellà.

I què passa amb els àmbits tradicionals? Es pot observar, en primer lloc, que el fet que el català ja no sigui només dels catalans “tradicionals” sinó, en certa manera, de tots els habitants de Catalunya, va provocar un cert orgull, però tot seguit van aparèixer veus crítiques que demostraven una certa inseguretats. En altres temps, tot era clar, hi havia una clara repartició entre „nosaltres i ells“, però ara? Ara hi ha persones de diversa procedència capaces de conversar en la llengua de Pompeu Fabra sense cap problema. Per això, en l'actualitat, esdevé cada vegada més important la diferenciació interna. Un marcador clar d'aquesta diferenciació -que seria ideal per un estudi de tipus labovian- és la pronunciació de la vocal neutra, forma d'identificació de catalanitat tradicional en contra de „neocatalanitat“. I hi ha altres trets, de tots els àmbits de la llengua, però sobretot fonètics i lèxics.

5. Però quina és la relació entre aquests fenòmens i la mundialització? Tant la normalització com la mundialització, encara que semblin portar conseqüències unidireccionals, són en

realitat aspectes del joc etern de l'organització social entre identitat i alteritat. Des del punt de vista lingüístic, això significa que parlar és sempre parlar amb un altre, i encara més: l'ésser humà només té existència si existeix amb altres⁵. Però al mateix temps, necessita identificar-se respecte als altres. Només és si és diferent, i la seva organització social és precisament l'organització de la diferència, des del nivell de l'individu fins als diferents nivells dels agrupaments humans. La contradicció entre individualitat i alteritat lingüístiques sembla paradoxal, però en realitat no es tracta de cap contradicció sinó d'una característica fonamental del llenguatge, i per tant del que és humà.

Seria, doncs, equivocat adoptar en el discurs sobre les llengües elements del discurs econòmic que tendeix, en els darrers anys, a reduir tota una sèrie d'evolucions en una simple etiqueta. El "poble global" lingüístic, afortunadament no existeix, malgrat els somnis de persones com Gregorio Salvador, que una vegada va escriure:

Si de algún modo fuera posible que amaneciéramos mañana hablando inglés todos los hispanohablantes, yo no tendría inconveniente. Seríamos setecientos millones al hablarlo y doblaríamos con creces nuestra libertad.⁶

Però també és ingenu, com es fa en determinats àmbits, creure que la diversitat lingüística es conservarà automàticament com a contraracció a l'uniformisme propagat pels polítics i empresaris, i és clar que, si les tendències de convergència semblen "automàtiques", les tendències de defensa són productes, en molts casos, de la planificació i de la intervenció conscient. En la teoria del canvi lingüístic, com ja sabia Schuchardt, cal tenir en compte sempre la coexistència de convergència i divergència i el seu condicionament recíproc, i cal evitar la reducció a explicacions monocausals. I en la pràctica de la política lingüística, cal saber sempre que qualsevol acció tindrà efectes sobre un sistema social sencer i que no es podrà mai valorar tenint en compte només factors aïllats. Això vol dir també que en l'actualitat, amb la mundialització el sistema tradicional es veu pertorbat, i que això no portarà tan sols a la desaparició de la varietat, sino que la pertorbació del sistema també donarà possibilitats per a noves emancipacions: quan hi ha moviment, hi ha sempre llocs en el sistema que queden oberts i ocupables.

La importància creixent de l'esfera d'alteritat global no substitueix les altres esferes i les innovacions tècniques no substitueixen l'antagonisme etern entre identitat i alteritat. És la creativitat de l'ésser humà la que reajusta contínuament la seva posició social i que li permet

---

⁵ Cf. Aristóteles, *Política*, ed. bilingüe y trad. de Julián Marías y María Araujo, Madrid: Centro de estudios constitucionales 1983.

⁶ Gregorio Salvador, *Lengua española y lenguas de España*, Barcelona: Ariel 1987.

identificar-se com a individu, com a membre de tota una sèrie de grups i com a representant de la raça humana, i mai aquestes tres categories confluiran en dues o en una de sola.

6. Bibliografia:

- Albrow, Martin i King, Elisabeth (1990) (eds.): *Globalization, Knowledge and Society*, London/Newbury Park/New Dehli.
- Balcells, Albert (1992): *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*, Barcelona: Generalitat de Catalunya / Departament de la Presidència (Col·lecció Textos i documents,11).
- Bertrana Bernaus, Albert (1997): *Catalunya, Europa i la mundialització del comerç*, Barcelona: Associació Josep Narcís Roca i Ferreras.
- Casanovas, Montserrat i Creus, Imma (1999): „Apunts sobre el lleidatà: fonètica i morfosintaxi“, *Zeitschrift für Katalanistik* 12, 83-108.
- Coseriu, Eugenio (1957/1978): *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo 1957, Reimpr. Madrid: Gredos 1978.
- Eynde, A. van den (1999): *Globalització: la dictadura mundial de 200 empreses*, Barcelona: Edicions de 1984.
- Kabatek, Johannes (1997): “Dime cómo hablas y te diré quién eres. Mezcla de lenguas y posicionamiento social”, *Revista de Antropología Social* Nº 6, 215–236.
- Kabatek, Johannes i Murguía, Adolfo (1997): *Die Sachen sagen, wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen: Narr.
- Labov, William (1963): “The Social Motivation of a Sound Change”, in: *Word* 19, 273–309
- Prat de la Riba, Enric (1934): *La nacionalitat catalana*, Barcelona: Barcino (Col·lecció popular Barcino 110).
- Martin, Hans-Peter i Schumann, Harald (1996): *Die Globalisierungsfalle: der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, Hamburg.
- McLuhan, Marshall (1989): *The Global Village. Transformations in World Life and Media in the 21st Century*, Oxford: Oxford University Press.
- Warnier, Jean-Pierre (1999): *La mondialisation de la culture*, Paris: La découverte.